

“LA” PEKİŞTİRME EK-EDATININ TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ UZANTILARI VE -AIA- TEKRARLAMA EKİNİN YAPISI ÜZERİNE

Zeynep KORKMAZ*

Özet

Birbiri ile bağlantılı iki farklı bölümden oluşan eldeki makalenin I. bölümünde, enklitik yapıdaki –LA pekiştirme ekinin ne gibi tarihi gelişme süreçlerinden ve ses değişmelerinden geçerek ve yine bir pekiştirme eki olan –ki ile kaynaşarak ek yığılması (pleonasmus) yoluyla nasıl Anadolu ağızlarındaki –oına/-kine –oana/-kene vb. şekilleri oluşturduğu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise, isimden fiil türeten +A- ekinde kendini gösteren işlev zayıflaması ve körelmesi dolayısıyla, bu ekteki körelmiş işlevi tazelemek üzere yine ek yığılması olayına başvurulmuş ve +A- eki üzerine –LA pekiştirme eki getirilerek iki ekin kaynaşması yoluyla nasıl –A-LA->-AIA- tekrarlama fiillerinin oluştuğu konusu ele alınmıştır.

***Anahtar kelimeler:** -LA enklitiği, ek yığılması, pekiştirme işlevi, işlev yenilenmesi, ses değişmesi.*

THE EXTENSIONS OF “LA” INTENSIVE AFFIX- PREPOSITION IN THE LOCAL DIALECTS OF TURKISH AND THE STRUCTURE OF –AIA- FREQUENTATIVE AFFIX

Abstract

Two linked different parts constitute this article. In the first part, it is shown what kind of historical evolution and consonant changes the –LA intensive affix -which has an enclitic structure- has gone through. –LA intensive affix has been united with –ki affix and it is also

* Prof. Dr.

shown that through pleonasmus, how the –oına/-kine –oana/-kene forms in the Anatolian local dialects has been occured.

In the second part, it is shown that because of the weakening and rust in its function, there has been another pleonasmus to refresh the rust of function in +A- affix -which produces verbs out of nouns- It is also shown that to achieve this, –LA affix has been added after +A- affix and with the unification of these two affixes, how –A-LA->-ALA- frequentative verbs have been formed.

Key words: –LA enclitic, pleonasmus, function of intensive, repeat of function, change of sound.

-I-

1- Bu yazıda sayın okuyucuların bilgi ve dikkatlerine sunacağım konuyla ilgili küçük bir açıklama yaparak esasa girmek istiyorum. Başlıkta belirtildiği üzere, makale konum, aslında bir edat iken kaynaşmış (enklitik) bir ek durumuna gelen –LA'nın Türkiye Türkçesi ağızlarındaki uzantısı ve bunun fiilden pekiştirme fiilleri türeten –ALA-(*serp-ele- vb.*) eki ile bağlantılı olup olmadığıdır.

Ben daha 1945-46 yıllarında doktora çalışmalarına başladığımda, gerekli ağızlar malzemesini hazırlamak üzere Batı Anadolu bölgesine yönelmiştim. Kuzey-Batı Anadolu bölgesinde yaptığım derleme çalışmaları sırasında yolum bir kez Balıkesir'in Dursunbey ilçesine düşmüştü. Orada misafir olarak götürüldüğüm evde, evin hanımları ve yetişkin yaştaki erkek çocukları ile konuşurken bir ağız özelliği hemen kulağıma çarptı ve dikkatimi çekti. Bu da *çay işcez-le* "çay içeceğiz ya!", *işde hindi goñşınıñ gızı da geldi-le* cümleleri sonunda yer alan fiile bağlı –LA eki idi.

Bu özelliği hemen defterime kaydettiğim gibi, daha sonraki yıllarda Türk lehçelerindeki *ek yığılması* ve *ek kalıplaşması* olayları üzerinde çalışırken uygun bir zamanda ele almak üzere, çeşitli çalışmalarım arasında, fiillerle kaynaşmış *enklitik* bir pekiştirme eki alan –LA ile ilgili malzemeyi de toplamaya başladım. Daha sonra "Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi" adlı¹ yazım dolayısıyla *Divanü Lügati't Türk* 'ü tararken *ol bardıla, ol keldile* şekillerinin Oğuzcaya özgü bir yapı olduğunu görünce, bu konuya ilgim daha da yoğunlaştı.

Yalnız aradan geçen yıllar içimde, bu konuyla ilgili olarak rahmetli hocamız R. Rahmetî Arat'ın *Atabetü'l-Hakayık* yayınında *birle*², *Eski Türk Şiiri* adlı eserinde de *körtle* ve *körkle*³ sözleri dolayısıyla –LA ekinin kökeniyle ilgili ihtiyatlı açıklamalar dışında, Mertol Tulum,⁴ Marcel Erdal⁵, Zafer Önler⁶, Musa Duman⁷, Yıldız Kocasavaş⁸,

1 *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* C. I (=TDÜA / I) 2. baskı, Ankara, TDK. Yay. 2005, s. 241-253.

2 *Atebetü'l-Hakayık*, TDK. Yay. Ankara 1992, s. 138-140

3 *Eski Türk Şiiri*, TDK, Ankara 1965, s. 311.

4 "–LA/-IE Ekine Dair", III. Milli Türkoloji Kongresinde (6-10 Ekim 1980) okunan bildiri.

5 *Old Turkic Word Formation*, C. I, II, Wiesbaden 1991, s. 403-411.

6 "Türkçede –LA zarf Eki", Uluslararası Türk Dili Kongresi, Ankara 1992, s. 9-15.

7 "On the Usage of Adverbial Suffix +LA in Old Anatolian Turkish", *Turkic Languages* (b. / 2002), s. 8-18.

8 "Çağatay Metinlerinde Görülen –LA Hakkında", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 2003, s. 183-188.

Ahat Üstüner⁹ ve S. Mahmut Kaşgarlı¹⁰ da bu konu üzerinde durmuşlardır. Elbette tarihî dönem yazı dilleri ile çağdaş Türk lehçeleri üzerine yazılmış gramerlerde de yer yer bu konu ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Eklendiği sıfat, zarf veya fiilin işlevine “pekiştirici” bir anlam yükleyen *-LA* eki üzerinde daha önce C. Brockelmann¹¹ ve M. Räsänen de¹² durmuşlardır. M. Räsänen, kopulativ bir ek olarak bu anlam pekiştirici *la/le* ve genzel seslerden sonra *na/ne* ekinin, Kotwitz ve Katanov’a dayanarak Moğ. *ele* edatından geldiğine işaret ederek¹³ Kaz., Başk., Kızıl., Küer., Sag., Belt. gibi lehçelerdeki varlığını açıklamıştır.

Bu konuyu, üzerinde yapılan çalışmalara işaret ettikten sonra Türk dilinin bütünü içinde ele alan bir araştırmacı da Sayın Mehmet Vefa Nalbant’tır.¹⁴ Derli toplu ve toparlayıcı nitelikteki bu makalede, yazar, konu üzerindeki çalışmalara işaret ettikten ve Kaşgarlı Mahmud’un *Divan*’ında yer alan *ol bardıla, ol keldile* biçimindeki fiillerle kullanılmasını aktardıktan sonra (Div. Lüg. C.III, s. 213), konuyu aşağıdaki esaslar çerçevesinde değerlendirmiştir:

İsim ve İsim soylu sözlerden sonra :

a- Zaman bildiren sözcüklerle birlikte:

tünle/dünle ‘geceleyin’, *tirigle/EAT dirile* “diri iken, diri olarak, *arala* “ara ara, bazen, arasında”, *basala* “sonra”, *tañla* sabahleyin, ertesi günü” (s. 2162-2166).

b- Yer bildiren sözcüklerden sonra:

tegirmilä “değirmi olarak”, *oñarula* “etrafında”, *üzele* “üzerinde, üstünde”, *udula* “takip ederek” (s. 2166-2167).

c- Tekrar zarflarından sonra:

yañla “yeniden”, *kurla* “kez, defa,” *katla* “kat kat”, *sinlä, görküzüñle* “gösterin”, *birle, ikile, üçle, üzele, arala, basala* gibi.

Bu makalede, konu, yukarıda verdiğimiz sınıflandırma ile ET, EAT ve çağdaş Türk lehçeleri çerçevesinde yalnızca ad ve ad soylu sözlerde ele alınmıştır. Ekin fiil ve fiil soylu sözlerdeki oluşumu ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumu açıkta kalmıştır. Ayrıca, yukarıda sıralanan çalışmaların hiçbirinde, anlam güçlendirici kaynaşmış bir pekiştirme eki olan *-LA*’nın ses değişimlerine uğramış türlerine de işaret edilmemiştir.

-IA eki üzerinde duran en son araştırma Ahmet Ercilasun’un “LA Enklitiği ve Türkçede Bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi” adlı makalesidir.

Sayın Ercilasun, değerli bir araştırma ürünü olan bu makalesinde, bugüne kadar **IA** enklitiği üzerinde yapılan çalışmaları ve ileri sürülen görüşleri özetledikten sonra enklitik kavramını ele alarak bu kavrama bir açıklık getirmeye çalışmıştır. Daha

9 *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ 2003, s. 214-219.

10 “Uygur Türkçesinde **la** Edatı üzerine” V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II. Ankara 2004, s. 1731-1735.

11 Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratur Sprachen Mittelasiens, Leiden 1954, s.190.

12 Materialien zur Morphology der Türkischen Sprachen, Helsinki 1957, s. 236-249.

13 Ahmet Ercilasun, bu ekin Moğolcadan geçme bir ek olduğunu kabul etmemekte, Türkçe kökenli bir ek olduğu görüşünü benimsemektedir.

14 “Türkçede Enklitik Edatı, “LA”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (20-26 Eylül 2004), C. II, s. 2157-2173.

sonra, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan başka ses yapısındaki enklitikleri de dikkate alan Ercilasun, isabetli birer tespitle 11 maddelik bir “Pekiştirme Enklitiği Teorisi” ortaya atmış ve bu teorenin her bir maddesinde enklitiğin ne gibi özellikler taşıdığı hususundaki görüşlerini de belirtmiştir.

Yazar, araştırmasının son bölümünde, bu teori sayesinde, Türk dil biliminin neler kazanabileceği hususunda bazı örneklerle dayanan yerinde açıklamalar da yapmıştır.

-**IA** eki konusunda Türk dillinin bütününe içine alan bu değerli makalede de, -**IA** pekiştirme ekinin Anadolu ağızlarındaki durumu ve ses değişmelerine uğramış örnekleri üzerinde durulmamış olduğundan biz, şimdiye kadar yapılan çalışmaların bir devamı niteliğinde olmak üzere, bu konuya böyle bir yazı ile eğilmek istedik.

2- **LA** Ekinin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Durumu:

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkçeye Moğolcadan geçmiş veya Türkçe kökenli olan ve hem ad hem de fiil soylu zarflar ile fiillerde, kaynaşmış anlam güçlendirici bir pekiştirme eki olan -**LA**, ad soylu sözlerde, Eski Anadolu Türkçesinin bazı metinlerinde yer almış olduğu hâlde, Eski Anadolu Türkçesi ağızlarının günümüze uzanan doğal bir devamı niteliğindeki Türkiye Türkçesi ağızlarında, eldeki metinlere göre ad soylu sözlerde genellikle kullanımdan düşmüş görünmektedir. Eski Anadolu Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarına uzanan yazı dilinin baskısından uzak değişim ve gelişimler ortalama 500 yıllık bir süreyi içerdiğine göre, bu durum genel olarak geçerli sayılabilir.

Ad soylu sözlerde pekiştirme görevi ile zarflar türeten -**LA** eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında ancak *yeñile/yiñile* “henüz”, şimdi, hemen” biçimleri ile yaşamaktadır. *Yeñile geldi; yiñile duydum* gibi (Orta Anadolu ağız.); *güban bairamından ävâli gâldi ölüm, yeñili gâldi äsgâdân* (GBAA, s. 90, metin 61-15 Ayd-Bozd.). Bunun dışında *gabala/gabal* “götürü pazarlık, götürü olarak”, *gabalak* gibi kalıp hâlinde birkaç sözde göze çarpmaktadır: *Tarlanın döşenmesini gabala verdim* (Der. Sözl. VI, 1882 Çarş.-Sam., Merz.,-Zile, Tok. Ilica-Gaz., Div.-Siv., Bor- Niğ.; Yalv.-Isp., Erm-Kon.): *gabala al-* “götürü olarak almak”; ek yığılması olayı ile *gabacalağ* “kabaca” (Der. Sözl. VI, 1883-1884) vb. Buna yine bir ek yığılması ve hece kaynaşması kalıntısı olan *gidenetlek* “gidinceye kadar” (<*güt-en-e-teg-in+le-k) zarfını da katabiliriz.: *biz gidenetlek şörda kolgede otur* (NYA, s. 194-38). Türkiye Türkçesinin yazı diline de girmiş olan *öylesine, böylesine* pekiştirilmiş zarflarında da aynı söz içinde iki *l* ünsüzünün yer almış olması dolayısıyla, bu sözlerin birer benzeşmezlik (dissimilation) olayından yani birer +**LA**>+**na** değişiminden geçmiş olması da olasılıktan uzak değildir.

Çok titiz bir taramadan geçirilse, belki birkaç örnek daha bulunabilir. Ancak, genel olarak +**LA** pekiştirme ekinin ad soylu sözlerde artık yer almadığı gözlenebiliyor.

Fiillere gelince: -**LA** biçimiyle kullanılışı yine kaynaşmış olarak çok seyrek örnekler vermektedir.

Yukarıda Balıkesir-Dursunbey ilçesi için verdiğimiz bir iki örneğe *peyniri de yoğurdu da kendimiz yaparız-IA* kendimiz yiriz; *adam bazara gitmiş-le, eşşēñ üsdüne*

furmuş-IA bi çuval unu, getirivîmiş eve ğāsına gibi örnekler de eklenebilir.

Nevşehir ağızlarında da kalıplaşmış bazı örneklerine rastlanabiliyor:

İlārşı¹⁵ işde böyle tāşiyet¹⁶ hēş tukenmiyo le mi “değil mi?¹⁷” (NYA, s. 128-68) anlamında bir pekiştirme. Yine *Hikmet! Şefğa gelmiş -le* “bak, işte Şefika gelmiş değil mi?” (NYA, s. 128-59); *ötōn¹⁸ bi keşifci geldi le* “geldi ya!” ekmek bişiriyordum o gün, bu guyu burda *noğürür dir* (NYA, s. 163-44).

Nevşehir ağızlarından aktarılan bu birkaç örnekte fiildeki eylemi anlamca pekiştiren bir güçlendirme söz konusudur.

Eskişehir ağızlarında da l>n değişimine uğramış bir iki örneğe rastlanmıştır: *Ölum Avcı Āmet yılanı sen mi vurduñ der. O da der ki: ben vurdum, der. Onuñ eşini bilñ-ne* “bilirsin değil mi?” *der: O da der ki bilirim der.* (AİAD, Esk. S. 111) vb.

Fiillerdeki *-IA* pekiştirme ekinin TT ağızlarında bu biçimi ile ancak birkaç örnek vermiş olması, ekin bu ağızlarda artık kullanımdan düşmüş olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu ek başka bir ses yapısına dönüşerek varlığını sürdürülmüştür. Oğuz Türkçesindeki ve özellikle ağızlarındaki ses değişimlerinin yoğunluğu ve Türk dilinin bütün kollarında görülen ek yığılması olayları dolayısıyla, söz konusu *-IA* eki de bir l>n ses değişimine uğrayarak ve *erki > ki* güçlendirme eki ile birleşip kaynaşarak *erki>ki+ne>-kine/-kına>-kin/-kın* biçimlerine dönüşerek varlığını sürdürmüştür.

Bu olayın nasıl gerçekleştiğini tanımlayabilmek için kısaca ek yığılması olayı ile l>n ses değişimine de işaret etmek gerekiyor.

3- Ek Yığılması Olayı:

Bilindiği üzere ek yığılması olayı, Türk dilinde, eklerin yapı ve işleyişinde zamanla kendini gösteren *zayıflama* veya *körelmeler* dolayısıyla, herhangi bir söz varlığında belirli bir işlevle yer almış olan eke, onun işlevini canlandırmak üzere, aynı nitelikte başka bir ekin eklenmiş olması olayıdır. Söz gelişi ET.’deki *tigin* “prens”/ *tigit* “prensler”den genişletilmiş *tigit+ler* “prensler”; *sler* “sizler” /*sler+ler*; Uyg. *Az+rak+ça+kıa sü* “pek az asker” (Gabain, A. Von, *Hts.* 6,3); *Özb. kiç+kine+gine* Kışlaklar (Gabain, A. Von, *Özb. Gr.* s.426); Sag. *As+kın+cak* (<*az+kına+cak*), Tel. *as+kın+yak* (Radloff, W., *Wb.* I, 544); Anadolu ağızlarında *èy+ce+ne* “iyice, adamakıllı” < **èyi+ce+ğına* (DİAT, s.30-31); *çabuğçana* “çarçabuk, hemen” (**çabuğ+ça+ğına*) vb.

Ek yığılması olaylarının oluşmasında, bir ekin görevi açısından bir farklılaşmaya uğrayıp eskisinden farklı yeni bir anlam kazanması üzerine, ekin o kaybolan işlevini tazelemek üzere aynı işlevde yeni bir ekin eklenmesi de etken olmuştur.: Uyg. *ança* “biraz”, *ança+kıa* “biraz, birazcık”, *ança+kıa yime* “azıcık, birazcık” gibi.

Kalıplaşma olayının bir başka türü de ekin zamanla bir başka sözcük içinde şekil

15 “Ele güne karşı” anlamında.

16 Telâş.

17 Buradaki *le mi*’nin *değil mi*’den kısalması da muhtemeldir.

18 Öteki gün=geçenlerde.

ve görev bakımından eriyip o sözcük ile bir şekil birliği oluşturacak tarzda kaynaşmış olmasıdır. Söz gelişi kökt, *il+gerü* "ile doğu, doğuda" sözü, Türkiye Türkçesinde *ileri*'ye dönüşmüş ve *-gerü* eki eski şekil ve işlevini yitirmiştir. TT'de yer alan Ar. çokluk biçimindeki *talebe* "öğrenciler", *evrak* "varaklar (belgeler)" sözcüklerinin yeniden T.+*lAr* çokluk eki ile genişletilerek *talebe+ler*, *evrak+lar* biçimine girmesi ile Özb. *aḥbār* "haberler"/ *aḥbarat*, *hayvan/hayvanat* (Gabain, A. Von. Özb. Gr. s. 112) gibi örnekler de böyle bir gelişmenin sonucudur.

Ek yığılması ile ilgili değişimler için daha pek çok örnek sıralanabilir.¹⁹ Aynı durum aşağıda biraz sonra açıklanacağı üzere, bizim üzerinde durduğumuz *-InA* eki için de söz konusudur.

4- Türkçede *l > n* Değişimi:

Yukarıda *lA* pekiştirme ek-edatına giriş yaparken belirtildiği ve M. Räsänen tarafından da açıklandığı üzere *-lA* pekiştirme eki genzel sesler yanında *nl > nn* değişimine uğrayarak *-na* hatta *-no* biçiminde de yer almıştır. (Age, s. 236, 249: *-la /-lä*). Bunun dışında *l* ve *n* sesleri aynı boğumlanma noktasında oluşan akıcı birer dişeti ünsüzdür. Ancak gerek *+l* ünsüzü akıcı bir ses olarak (*r* gibi) *oltur>otur-*, *keltür->getir-* örneklerinde görüldüğü üzere eriyip düşmeye elverişli, *n* ünsüzü ise patlayıcı bir ses olarak *l*'ye oranla daha dayanıklı bir sestir. Bu nedenle benzeşme veya *l* sesinin yerine başka bir sesin geçmesi (substitution) olayı ve *l > n* değişimi ile *l*'nin yerini alabilecek niteliktedir. Bu yüzden Türkçenin gerek eski ve yeni kollarında gerek Oğuz-Türkmen lehçe ve ağızlarında çeşitli örneklerine rastlanabiliyor. Trkm. *-gAll* zarf-fiil ekinin *>-gAnlʿya*, *-Gıl* emir ekinin *-Gın* biçimine dönüşmesi (Benzing, J. 1939. s. 43 ve not 108) gibi. Anadolu ağızlarında *akşamleyin>āşamneyin* (AIAT. Esk. s. 112), *lokum>nokum*, *nasıl>nasın* vb., *anla->anna-*, *onlar>onnā*, *ölü>öñü*, *neyle->neyne-* (GBAA. s. 70: *-İç* seste ünsüz değişimleri *-l->-n-, ñ*); Elazığ ağızlarında *anlat->annat-*, *bunlar>bunnar*, *yanlış>yannış* (Buran, A.-Oğraş, Ş., EIA, *l > n*); Kırşehir ve yöresi ağızlarında *tüfene<tüfekte*, *düdüğnen<düdükle* (Gülşen A., KYA. s.19 s.69 ve not 83); *avilen>avınan*, *akşam ile>āşamınan* "akşamleyin", *su ilen>suyunan*, *neyle->neyne-* (NYA. S. 91, s. 103) gibi.

5- *-lA* Pekiştirme Ekinin Yukarıda Açıklanan Değişim Ve Gelişmelere Bağlı Olarak Türkiye Türkçesi Ağızlarında Uğradığı Değişim:

Eski Türkçede bir "şüphe ve güçlendirme" anlamı taşıyan *erki* edatı zamanın getirdiği ses değişimleri ile bilindiği üzere, Türkiye Türkçesinde *erki>ki* pekiştirme ekine dönüşmüştür: *biraz sonra gelir mi ki*; *gözlerimi yumsam mı ki*; *hasta değil ki*; onu hiç gören *oldu mu ki* vb.²⁰ Ancak, kullanımda bu ekin zamanla *evdeki*, *yanındaki*, *yukarıdaki* örneklerinde görülen *+ki* aidiyet eki ve *yaptığım kısa bir araştırmadan*

19 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Korkmaz, Z., "Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine", *TDAY - Belleten* 1960 (TDK. Yay., Ankara 1960), s. 173-80; *TDÜA C. I* (TDK. Yay. Ankara 2005, s. 85-90)'a bkz.

20 Bu ekin Türk dilindeki genel durumu için Çağatay, S., "Türkçede *ki < eski*" *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, AÜ, DTCF. Yay., Ankara 1978, s. 266-271, Türkiye Türkçesindeki oluşumu için Korkmaz, Z., "Türkiye Türkçesinin *ki* Bağlacı İle *ki* Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", *Necati Lügal Armağanı* TTK, Ankara 1969, s. 389-395; *TDÜA C. I*, TDK.yay. Ankara 2005, s. 620-624'e bk.

sonra **anladım ki** bu işin aslı böyle değilmiş cümlesinde görülen ve dilimize Farsçadan geçmiş olan *ki* bağlacı ile karışarak bir işlev zayıflama ve karışmasına uğraması sonunda, dil bu pekiştirme ekindeki zayıflamış işlevi güçlendirmek için ek yığılması olayına başvurarak ona aynı işlevde yeni bir ek daha ekleme gereğini duymuş, böylece: erki>*ki*+*ne* ek yığılması ve *l* > *n* ses değişimi ile *-kine* ve bunun kendi içindeki ses değişimlerinden geçmiş *-kına*, *-kın*, *kini*, *-kin* biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, *-la* pekiştirme ekinin *-nA*'ya dönüşebilmesi, yukarıda açıklandığı üzere, ses değişimleri açısından mümkün olabildiği gibi, bazı araştırmalarda "Kazan Tatarcasındaki *la/na* Değişimi" başlığı altında verilen *alayım-na* "alayım, bırakın alayım!", *körgöyim-ne* "mutlaka görmek istiyorum" örneklerinde görüldüğü üzere fiil olarak da gerçekleşmiştir. (Thomsen, K., ph.F. I, s. 419 ve s. 419, s. 3224).

İşte bu geçişin TT ağızlarındaki örnekleri:

Lāmların yanna varıkin deyo -kıni ız (GBAA, Man. Alaş. 10-7); *Ölan deyo -kına alıvırın benim sātumu diyo annesigile* (GBAA, 17-53); *bizim köyün bi hatıbi varıdın didi- ginü* "nä muaggāmasi, gicā muaggāmā olmas" (GBAA, Man. 13-15); *diyo-kına birbirinā bunnar gelikene* (GABAT, Man. Alaş. 17-51); ne *diyoñ-kine*, *eyle mutluyduk-kine*, *arkadaşlarına dimiş-kine*, *baksa-kine* (KYA, s. 157); *lāmcıların yanna varıkin deyo-kını gız* (GBAA, 10-17); *ölan diyö-kine* (GBAA, s. 10-42); *at anası da ona kişnemiş-kin*: "yavrum şinci yüküm pek ar" demiş (AİAD, I, Esk., 13-25); *bu gız gāfasını dıkdı içeri bahtıkına*, *bu şah muhammediñ gannunıñ içinde bir ulu şehir oldu* (GDİAD, Garz 195- aş. 1); *taburu gacırikan bölük kumandarı dediy-kin* (KYA, 189); *baħsa-kine hepisi di düşman. ... gırhumuzdan didik-ginü* "Türklär yaraladı" diye (GBAA, 14-31). Bunlara Anadolu'daki Avşar ağızları ile Gaziantep, Malatya, Maraş, Tunceli ve Elazığ ağızlarında görülen *alsa-kine*, *deal-kine*, *dimiş-kine*, *duydu-kine*, *ver-gine*, *yatsa-kine* vb. örnekleri de ekleyebiliriz. (MİA; TDÜA, II, s. 194-9; GDAT, 211 vb.)

6- Bu ekin Kuzeydoğu Anadolu ağızlarında yer yer *-A* eki ile kurulan zarf fillerden sonra da gelerek bu zarf fiilleri anlamca pekiştiren ve onlara biraz tekrarlama işlevi yükleyen bir görevle kullanıldığı da görülmektedir. Necati Demir'in yaptığı açıklamaya göre *-AgInA* biçimindeki zarf fiilin kullanım alanı doğuda Trabzon'un Vakfikebir ilçesinden başlayıp Sinop sınırlarına, güneyde de Sivas'ın Suşehri bölgesine kadar uzanmaktadır. Verilen örneklerden anlaşılıyor ki fiillerdeki *-Kına* eki, burada önses tonlulaşması ile *-gInA* biçimine dönüşmüştür: *yarmalı garuşdura-gine garuşdura-gine büşürürsün*; *ayānın birini köpek ısırđı, tek ayānın üzerine basa-gine* "basa basa" *köye gadar gitdi* (Terme); *şennik yapa-gine* "yapa yapa" götürüyorlardı gelini (Beşikdüzü) vb.²¹

7- Bu münasebetle, biz Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *i-ken* > *-ken* zarf fiil ekinde genişletilmiş ve ağızlarda *-kAnAl/-hAnA* biçimlerine girmiş olan pekiştirmeli zarf-fiil şekillerinin de *er-ken>i-ken>-ken* zarf fiil ekiyle birleşmiş enklitik *-la* ekinin uğradığı *-l>-n* ses değişimi yoluyla *-kAn+lA -kAn-na>-kAnA/-hAnA* biçimine

21 Demir, Necati (1999), "Şalpaazarı, Giresun ve Ordu Yöresi Ağızlarında Zarf Fiil Eklere" *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 8, Sivas, s. 316-317 ve buradan aktarılarak Kaya, Ercan, agm. Ankara 2009, s. 54.

girmiş olabileceği ihtimalini de düşünüyoruz. *der-iken-e* (GBAA- Uşak 36, 26-7), *geli-ken-e* (GBAA, 12,7-8), *gidē-ken-e* (göst. Y.), *gelē-ken-e* (NYA. 131-24), *toplā-kan-a* (ZBKIA, 8-39), *öylüyü-ken-e* (SMA, s. 171), *Uyū-kan-a*, *varı-kan-a* (GBAA, Mar. 13-4), *yıkā-kan-a* (GBAA, Der. -Çiv. 44-25), *yorur-hana* (NYA) örneklerinde görülen *-kAnA/-hAnA* eklerindeki *-A*'nın yalnız başına canlı bir pekiştirme eki olarak kullanıldığı yerler yoktur. Fiillerden pekiştirme fiilleri türeten bu ek, zamanla bu işlevini kaybettiği için olmalı, bir yandan *-k-* pekiştirme eki ile birleşerek *-kA-* pekiştirme ekini ortaya koyarken²² bir yandan da *aş-/aş-a-*, *ır->ır-a-*, *tar-/tar-a-* örneklerinde görüldüğü üzere, yalnızca fiilden fiil türeten ve seyrek kullanılan bir ek durumuna gelmiştir. İşte bu işlev körlenmesi dolayısıyla, ek bazı fiil şekillerinde, bu körelen işlevini tazelemek için zamanla *-lA* pekiştirme ekiyle birleşip kaynaşarak ve bir *l* düşmesine veya *-ln->-nn->-n-* değişimine uğrayarak *-A-lA>-lA>-A* biçiminde, *-ken* zarf fiil ekiyle yukarıda örnekleri verilen *-kAnA>-hAnA* şekillerini oluşturmuş olabilir diye düşünüyorum. Gerçi *-ken* zarf fiillerinin doğrudan doğruya *-A* pekiştirme ekiyle genişletilmiş olması da söz konusu olabilir. Ancak, Anadolu ağızları gibi, dil gelişmelerinin son halkasını oluşturan ağızlarda, *-A-* sesindeki işlevin artık iyiden iyiye körleştiğini düşünerek bu gelişmenin *-AlA > -lA>-A* veya *-AlA>-lA>-nA* biçiminde olduğu görüşünü benimsiyoruz. Bu değişimde, belki yukarıda ele alınan **-kine (didi -kine vb.)** ekinin analogik etkisi de söz konusu olabilir.

Sayın meslektaşlarım, bu makalede konusu ile ilgili incelemelerim sırasında, son birkaç yıl içinde yapılan bazı çalışmaları gözden geçirirken yer yer, genç araştırmalarımızın bir yandan Türk dilinin bir pekiştirme eki ile ilgili yerinde değerlendirmeler yaptıklarını; ancak, bu arada şekilce yani ses yapıları bakımından birbirlerinin aynı olan fakat şekil bilgisi yapıları ve yüklendikleri pekiştirme görevleri açısından birbirlerinden farklı olan bazı şekilleri bir arada ve aynı nitelikte eklemiş gibi ele alma yanılığımıza düşmüş olduklarını gördüm.

Bu durum, Eski Türkçede ad soylu sözlerde bir küçültme ve küçültme yolu ile pekiştirme görevi yüklenmiş olan *kınyā* edatındaki *ny* birleşik sesinin ayrışımı ile ortaya çıkan *-kInA/-kIyA* pekiştirme eklerinden (*az-kına* "azıcık, çok az", *azrak-ça-kına* "pek az", *bir-kiā* "biricik", *er-kiyā* "adamcağız", *kız-kıya* "kızcağız" vb.) *+kInA*'nın fiillere gelerek, eklendiği fiilleri yineleme yolu ile pekiştiren ve *kIlA>kInA* değişimi ile ortaya çıkmış olan tekrarlı pekiştirme ekiyle karıştırılmış olmasıdır.²³

Biz dilciler, herhangi bir ekin yapısı konusunda bir görüş ileri sürerken o görüşün sağlanması niteliğinde olan önemli bir ilkeye sıkı sıkıya bağlı kalmak zorundayız. O da tanıklanmak veya ispatlanmak istenen görüşle ilgili açıklamaların, Türk dilinin ses bilgisi, şekil bilgisi, (morphologie) ve anlam bilgisi ölçütlerine (kriterlerine) uyup uymadığının belirlenmesidir. İleri sürülen görüşlerin bu ölçütlere vurulması, o görüşlerin doğru veya yanlışlığını ortaya koyan bir sağlama değerindedir.

8- İkinci konuya yani *-AlA-* tekrarlama fiillerine geçmeden önce bir de şu hususa

22 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Güngördü, Erol (2009), "Türkçede *-Ka-* Pekiştirme Eki (Intensive Suffix *-kA*", *TDAY- Belleten* TDK Yay., Ankara).

23 Alkaya, Ercan (2009), "Eski Türkçe *-gıña* Ekinin Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, TDK Yay., Ankara, s. 43-66.

işaret etmek istiyorum:

-*LA* ek edatındaki tekrar ve pekiştirme işlevi, bu ekin fiilden fiil türeten *gev-ele-*, *gez-ele-*, *hurp-ala-*, *serp-ele-*, *tep-ele-*, örneklerinde yer alan ve tekerrür fiilleri türeten -*ALA*- ekiyle bir bağlantısı olup olmadığı hususunu da gündeme getirmektedir.

Biz, *Türkiye Türkçesi: Şekil Bilgisi* (TDK. Yay., 2003, 2005) adlı kitabımızın 198. paragrafında -*ALA*- ekini işlerken bu ekin yapısı konusunda rahmetli hocam T. Banguoğlu ile, N. Hacıeminoğlu'nun açıklamalarını yeterli bulmadığımız için, *it-ele-*, *şaş-ala-* gibi örnekleri ele alarak bu ekin yapısının ihtiyat kaydı ile **it-eg+le->itele-*, **şaş-ağ+la->şaşala-* açıklamalarına bağlanabileceğini önermiştik. Ancak, böyle bir köken açıklaması, ekin pekiştirme ve tekrarlama görevini yetersiz kıldığı için, bu konunun, ekin tarihî gelişme süreçleri ile ilgili ayrı ve derinlemesine bu araştırmadan geçirilmesi gerçeğine de işaret etmiştik. İşte bu durum dolayısıyla, biz şimdi -*Ala-* yineleme fiillerinin, fiilden fiil türeten nitelikte -*A-* eki ile -*LA* pekiştirme ekinin kaynaşmasından oluşmuş -*Ala-* şekli ile bağlantılı olduğunu düşünüyor ve aşağıda bu ekin yapısı ile ilgili görüşlerimizi dile getirmiş bulunuyoruz.

II.

-*ALA*- Tekrarlama (Frequentative) Fiillerinin Yapısı Üzerine

9. Bu ek, fiildeki oluş ve kılışın kısa hareketlerle tekrarlandığını gösteren bir fiilden fiil türetme ekidir: *ek-/ek-ele-*, *eş-/eş-ele-*, *it-/it-ele-*, *oğ->oğ-ala-*, *kak-/kak-ala-*, *serp-/serp-ele-*, *silk-/silk-ele-* gibi (Korkmaz, Z. , 2003, s. 212: Tekrarlama Fiilleri).

Bilindiği gibi, fiilden fiil tüketme ekleri, taşıdıkları işlev özellikleri açısından birbirinden farklı iki gruba ayrılır:

1- Bunlardan birinci grupta yer alanlar, eklendikleri fiillerin temel anlamlarında köklü bir değişiklik yapmayan, fiillerin özne ve nesne ile bağlantılarında yalnızca biçim ve durum değişikliği yapan fiillerdir. Bu özellikleri dolayısıyla da fiilin çatı kategorisinde yer alırlar: *aç-/açıl-*, *at-/at-ıl-*, *bil-/bil-dir-*, *böl-/böl-ün-*, *göç-/göç-üş-*, *tanı-/tanı-ş-/tanı-ş-tır-* gibi.

2- İkinci gruptakiler ise, eklendikleri fiillerde köklü birer işlev ve anlam değişikliği yaparak eskisinden farklı anlamda yeni fiiller türeten eklerdir: *aş-/aş-a-*, *bak-/bak-ın-*, *kalk-/kalk-ı-*“sıçramak”, *kaz-/kaz-ı-*, *sar-/sar-k-*, *sür-/sür-ün-*, *şaş-/şaş-ala-* gibi.

İşte üzerinde duracağımız -*ALA*- eki de yapısındaki türetme özelliği bakımından ikinci grupta yer alan bir ektir: *dur-/dur-ala-*, *eş-/eş-ele-*, *it-/it-ele-*, *kov-/kov-ala-*, *serp-/serp-ele-*, *tep-/tep-ele-* gibi. Türk dili ürünlerinde karşımıza ad soylu sözlerde -*LA*, fiil soylu sözlerde -*ALA*- biçimiyle çıkan bu ek, Eski Türkçe (ET) döneminden beri yer yer çeşitli metinlerde ve çağdaş lehçelerle yaşayan bazı ağızlarda da görülen ve yer yer de varlığını bazı ses değişimlerine uğramış olarak sürdüren bir ektir. Daha doğrusu, enklitik²⁴ yapıdaki bir partikel (parçacık)'ın eklenmesinden oluşmuştur.

Ekin yapısını ele almadan önce, -*ALA*- ekinin temelini oluşturan -*LA* ekinin yapısı,

24 *Enklitik* teriminin anlamları için Ercilasun, A. (2008), “La enklitiği ve Türkçede bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi”, *Dil Araştırmaları* Dergisi S. 2 (Bahar 2008), s. 40'a bkz.

kullanıldığı yerler ve taşıdığı temel özellik üzerinde kısa bir açıklama yapmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Hem ad soylu sözlere hem de fiillere gelebilen -LA biçimindeki bu ek üzerinde, yukarıda I. bölümde belirtildiği üzere ilk duran bilim adamı Reşit Rahmeti Arat'tır. Arat, *Atebetü'l-Hakayık* yayını ile ilgili açıklamalarında (34 no'lu not), ekin *birle*, *ikkile*, *üçle* gibi sayı adlarında yer alan durumundan başlayarak *körkle*, *körtle*, *tünle* gibi şekillerdeki ve Kuzey Türkçesindeki *kildi-le*, *kilsin-le* gibi şekillere bakarak bu ekin bir pekiştirme görevi taşıdığına işaret etmiş; ancak, çok ihtiyatlı bir tutumla, ekin köken yapısı üzerinde kesin bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Daha sonra bu ek üzerinde duran Mertol Tulum, Marcel Erdal, Zafer Önler, Musa Duman, Yıldız Kocasavaş, Ahat Üstüner, S. Mahmut Kaşkarlı, Mehmet Vefa Nalbant ve konuyu kapsamlı bir değerlendirmeden geçiren Ahmet Bican Ercilasun, ekin ele aldıkları bölge ve metinlerdeki durum ve işlevlerini aydınlığa çıkaran açıklamalar yapmışlardır.²⁵

10. Biz, 19-25 Nisan 2010 tarihleri arasında İzmir-Çeşme'de, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dil Kurumunun iş birliği ile gerçekleştirilen 2. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi'ne sunduğumuz "LA pekiştirme Ek- Edatının Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Uzantıları" konusundaki bildirimimizi hazırlarken (bu makalenin yukarıdaki I. bölümü) yaptığımız çalışmalar sırasında, ekin temel özelliği dışında, zamanın gerektirdiği değişme ve gelişmelere bağlı olarak fiilden fiil türeten bir ek niteliği de kazanmış olduğunu dikkate alarak bu ekin yapısının ayrı bir makalede ele alınacağına işaret etmiştik. İşte -AIA- ekinin yapısı bu gereği yerine getiren bir araştırmadır.

11. -LA/-A-IA Eklerinin Temel Özelliği:

Yukarıda işaret edildiği üzere, M. Räsänen, kopulativ bir ek olarak nitelediği -LA ekinin Kotwitz ve Katanov'a dayanarak Moğ. *ele* edatından geldiği görüşündedir (Räsänen, M., 1957, s. 236, 249). Ancak, A. Ercilasun, yukarıda adı geçen araştırmasında, herhangi bir özel açıklama yapmamış olmasına rağmen, makalenin genel akışından anlaşılmaktadır ki ona göre bu ek Türkçe kökenlidir. Ekin tarihî akış yolu üzerinde yaptığımız incelemeler bizde de bu kanıyı uyandırmıştır. Kökende ekin Moğ. ile ortaklaşan bir yanı bulunsa bile, -LA biçimindeki ses yapısı ve Türkçedeki gelişme süreçleri, onun artık başlı başına Türkçeye özgü nitelikte bir ek olduğu görüşünü benimsetmektedir.

-LA ve -AIA ekleri, Eski Türkçeden başlayarak ve günümüze kadar uzanan kullanım ve gelişme süreçlerinde, bizce -LA ve -AIA biçimlerinde şöyle bir şekil ayrılığı sergilemiştir:

Ek; ad, sıfat, zamir, zarf gibi ad soylu sözlerin sonuna hep -LA biçimi ile gelmiş; onlara anlamı güçlendirme, anlamı pekiştirme gibi bir görevle bağlanmıştır: *bir/bir-le*, *iki/iki-le*, *tün/tün-le* "geceleyin" *tan/tan-la* "tan vakti" *tegirmi/tegirmi-le*, *kat/kat-la*

25 En son araştırma yazısı niteliğindeki Ahmet Ercilasun'un not 24'de belirtilen "La enklitiği..." adlı makalesinde (*Dil Araştırmaları* Dergisi, S. 2, Bahar 2008, s. 35-56) ve bizim yukarıda I. bölümde işaret edilen araştırmalarda, bugüne kadar yapılan çalışmalar yerleri ile birlikte gösterildiği için burada yinelenmeyi gereksiz sayıyoruz. Gerektiğinde bu çalışmalarda yer alan bibliyografyaya da bakılabilir.

“kat kat”, *ara/ara-la, yanı/yanı-la* “yeniden” gibi. Hattâ ekteki bu pekiştirme ve anlam güçlendirme görevi dolayısıyla Marcel Erdal, Zafer Önler gibi bazı araştırmacılar, eki, “pekiştirme” anlamlı zarflar türeten bir ek olarak değerlendirmişlerdir.

Bu ek üzerinde çalışan araştırmacıların hemen hemen ortaklaşa diyebileceğimiz bir görüşle kabul ettikleri üzere, *-LA* eki, aslında bir enklitik, yani eklendiği sözle birleşip kaynaşan ve o söze anlam pekiştirme işlev ve özelliği yükleyen vurgusuz bir parçacıktır. Ne var ki eklendiği sözle birleşip kaynaşınca, artık o söze eklenmiş bir yapım eki durumuna gelmiştir.

12. *-ALA-* Eki ile Türetilen Tekrarlama Fiilleri ve Bu Ekin Yapısı:

Yukarıda konuya girerken yaptığımız açıklamada ve verilen birkaç örnekte görüldüğü üzere bu ek, fiillerde de o fiillerdeki oluş ve kılışları tekrarlayan ve tekrarlama yoluyla pekiştiren bir ek niteliğindedir. “Türkçede Tekerrür Fiilleri” konusunu işleyen T. Banguoğlu (TDAY-Belleten, 1956, s. 111-123), Eski Anadolu Türkçesinde de görülen *-ele-* tekerrür fiillerinin sayıca sınırlı ve oldukça eski olduğu açıklamasını yaparak bu eklerin, Türkiye Türkçesi yazı dillerinde aynı görevdeki *-iştir-* fiilleri (*çek-iştir-*, *serp-iştir-*, *oğ-uştur-* vb.) tarafından ikinci plana itilmiş olduğuna işaret etmiştir (agm. s. 115/2.). Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde bu ekin yapısı için: “5.-*ele-* Fiilleri” başlığı altında: “Yanyana yaşayan değişikliklerinden anlaşıldığına göre, daha açık bir edeleme fiili anlatımı kazanmış olan *-ele-* eki, damak sesi düşmesiyle önceki *-ekle-* ekinden meydana gelmiş olacaktır: *iteklemek x itelemek, duraklamak x duralamak, eveklemek x evelemek, savsaklamak x savsalamak öreklemek x örelemek* gibi” açıklamasını yapmıştır (age. , s. 277-278, s.243). Bu açıklamaya göre, fiilden fiil türeten *-ALA-* eki, *-AkLA-* ekindeki *-k-* ünsüzünün düşmesi ile (*-AkLA->-ALA-*) oluşmuştur. Böyle bir köken açıklamasında her ne kadar ses değişmesi açısından kabul edilebilir bir oluşum söz konusu olabilse de *-ALA-* ekindeki pekiştirme görevinin nereden kaynaklandığı belirsiz olduğundan doyurucu nitelikte doğru bir köken açıklaması olarak kabulü olanaksızdır.

Ekin yapısı üzerinde duran bir başka araştırmacı da Necmettin Hacıeminoğlu’dur. Hacıeminoğlu, *Yapı Bakımından Fiiller* adlı eserinde (1991, s. 104, 2.-*ala/-ele-*) bu ekin yapısını 1-ya *-A* zarf-fiil ekiyle *+LA-* addan fiil yapma ekinin yanlış ayrımla birleşmesinden (*it-e+l-* gibi) oluşmuş; 2- ya da fiilden ad türeten bir *-Ag* ekinin *+LA-* ekiyle oluşturduğu fiilin (**ot+a-g+la->otala-* “tedavi etmek” gibi) yine yanlış bir ayırım ile *-ALA-* biçiminde kaynaşmasından oluşabileceği görüşünü ileri sürmüştür (age. , s. 104, 2.-*ala/-ele-*). Bizce bu açıklama da yetersizdir. Çünkü, ekteki tekrarlama görevi yine açıkta kalmış bulunmaktadır. Sonuç olarak her iki köken açıklaması da olasılıktan öteye geçemediği ve Banguoğlu’nun açıklamasındaki *-k-* ünsüzünün düşmesine yol açan bir durum da bulunmadığı için biz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* adlı kitabımızda (2005 Yay. , s. 125-126, 198-*ALA-*), bu ekin yapısını ihtiyat kaydı ile *it-eg+le->*it-ele-, *şaş-ag+la->şaş-ala-* biçiminde, fiilden ad türeten *-g-* ekinin düşmesi (erimesi) ve geride kalan bağlantı ünlüsünün *+LA-* ekiyle birleşip kaynaşmasından oluşmuş olmalıdır görüşüne bağlamıştık. Ancak böyle bir köken açıklaması da ekteki pekiştirme ve “yineleme” yani “tekrarlama” işlevini

açıklayamadığı için, bu ekin köken yapısının sağlıklı bir biçimde açıklanabilmesinin, tarihî gelişme süreçlerinin incelenmesini gerekli kılan ayrı bir araştırma konusu olduğuna işaret etmiştir.

İşte yukarıda söz konusu ettiğimiz "LA" pekiştirme ek-edatının Türkiye Türkçesi ağzlarındaki uzantılarını ele alan I. bölümde, bu ekin bir kısım Anadolu ağzlarında fiil kök ve tabanlarına gelerek ve bir yandan bir ek yığılması ile ET *erki>ki* pekiştirme eki ile birleşerek *-ki-le/kıla* biçimiyle, bir yandan da *-l/-n-* ses değişimi ile *-kine/-kına* biçimleriyle *aldı-kına*, *baksa-kına*, *didi-kine*, *görse-kine*, *vardı-kına* örneklerinde görüldüğü üzere, fiilden pekiştirme fiilleri türetmiş olması, bizi, bu ekteki *-ki-le/-kı-la* biçiminin kaynaşmış enklitik bir ek olduğu görüşüne ulaştırdı.

İşte hem ad soylu sözlere hem de fiillere gelerek birer anlam pekiştirme görevi yüklenmiş olan bu enklitik *-LA* ekinin tarihî gelişme süreçlerini gözden geçirirken karşılaştığımız durum, bize yeniden tekrarlama fiilleri (frequantative) türeten *-ALA-* ekinin yapısını ortaya koyma olanağı da sağlamış oldu.

-ALA- Ekinin Yapısı:

Fiilden tekrarlama fiilleri türeten *-ALA-* eki, öyle anlaşılıyor ki *aş-/aş-a-* "yenmek, alt etmek; aşmak", *ır-/ır-a-* "uzaklaştırmak", *kap-/kap-a-*, *tar-/tar-a-* "dağıtmak", *tık-/tık-a-* örneklerinde yer alan ve fiilden pekiştirme fiilleri türeten *-a-* eki üzerine ek yığılması olayı ile getirilmiş ve eklendiği kelimedeki *-a-* eki ile kaynaşarak *-ALA-* biçiminde (*-A-LA->-ALA-*) tek bir ek niteliği kazanmıştır.

-A- eki, fiilden pekiştirme fiilleri türeten bir ektir. Ancak, bir süre sonra işlekliliğini yitirerek seyrek örnekler veren bir ek durumuna düşmüştür. Tıpkı ET'de bir şüphe ve pekiştirme eki olan *erki>ki* değişimi ve Türkiye Türkçesindeki *+ki*'nin bir yandan *evdeki*, *dışarıdaki*, *sokaktaki*, *sınıftaki*, örneklerinde yer alan *+ki* aitlik eki ile bir yandan da dilimize Farsçadan geçme bir bağlaç olan *Görüyorum ki sen daha bu gelişmelerin farkında değilsin* örneğindeki *ki* ile karışarak işlev ve anlam zayıflamasına uğraması dolayısıyla, nasıl *+ki* ekinin pekiştirme işlevini canlandırmak üzere *-LA* pekiştirme ekiyle birleşerek ve *-kile/-kıla*, *-kine/-kına* kalıplarına girerek kullanımını sürdürmüş ise, *-A-* pekiştirme ekinin de zamanla uğradığı zayıflama ve körelme dolayısıyla, ekin körelmiş bulunan işlevini yenilemek üzere yine bir ek yığılması olayına, yani *-LA* pekiştirme enklitiğinin *-A-* eki ile birleşerek *-A-LA->-ALA-* biçiminde de tekrarlama görevinde yeni bir ekin oluşmasına yol açmıştır.²⁶

Türkçenin bütün dönemlerinde görüldüğü üzere, ek yığılması olayları, görevce zayıflayan, işlevi körelmeye uğrayan veya eklendiği söz içinde eriyip o sözle kaynaşmış olan bir ekin görevinin tazelenmesinde, dilin başvurduğu işlev yenileyici bir yoldur. Dilimizde bunun birçok örneği vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bizim "Türkçede Ek Yığılması (Pleomasmus) Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine" (Korkmaz, Z. , 2005/1, s. 85-90) başlıklı makalemize bakılabilir.

Böyle bir köken açıklaması *-ALA-* ekinin yapısındaki görev tazelenmesine açıklık

26 A. Ercilasun, "LA" Enklitiği..." konusundaki makalesinin 52. sayfasında bizim gibi *-A-LA-* ekini iki enklitiğin kaynaşmasından oluşmuş bir şekil saymıştır. Böylece birbirimizden habersiz ve farklı yöntemlerle yaptığımız bu araştırmalarda *-ALA-* ekinin yapısı konusunda aynı görüşü paylaşmış bulunuyoruz.

kazandırdığı gibi, bizce, ekteki tekrarlar özelliğini de *-la-* ekindeki “pekiştirme, anlam yineleme” özelliğinden kaynaklandığını açıkça ortaya koyabilmektedir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- AIAD*: Caferoğlu, Ahmet (1951), *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul.
- Alkaya, Ercan (2009), “Eski Türkçe *qıña* Ekinin Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri* (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa) TDK, Yay., Ankara, s. 43-66.
- Arat, R. Rahmetî (1992), *Atabetü'l Hakayık*, TDK Yay. 2. baskı, Ankara.
- Arat, R. Rahmetî (1965), *Eski Türk Şiiri*, TDK Yay. Ankara.
- Banguoğlu, Tahsin (1956), “Türkçede Tekerrür Filleri”, *TDAY-Belleten*, s. 111-123
- Brockelmann, C. (1954), *Osttürkische Grammatik der İslammischen Litteratur Sprachen Müttelasiens*, Leiden.
- Çağatay, Saadet (1978), “Türkçede *ki<erki*” *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, AÜ, DTCF Yay., Ankara, s. 266-271.
- Çağatay, Saadet (1978), “Kazan lehçesinde *indi*”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara, s. 145-169.
- Çağatay, Saadet (1978), “Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Derlemeler*, Ankara, s. 168-175.
- Demir, Necati, “Şalpaazarı, Giresun ve Ordu Yöresi Ağızlarında Zarf-Fiil Ekleri” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 36, s. 313-334.
- DIAT*: Caferoğlu, Ahmet (1942), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul.
- Der. Söz: TDK (1972), *Türkiyede Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*, C. VI, TDK. Yay., Ankara.
- Ercilasun, Ahmet (2008) “*la* Enklitiği ve Türkçede bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi”, *Dil Araştırmaları Derg.* S. 21 (Bahar, s. 35-56).
- Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation* I, II, Harrosowitz-Wiesbaden.
- Erdal, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- GBAA*: Korkmaz, Zeynep (1994)-*Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi* (Fonetik) TDK Yay., Ankara.
- GDİAT*: Caferoğlu, Ahmet (1945), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1991), *Yapı Bakımından Füller*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Kaşgarlı, S. Mahmut (2004), “Uygur Türkçesinde *la* Edatı Üzerine”, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara, s. 1731-1745

- Korkmaz, Zeynep (1960, 2005), "Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine", *TDAY-Belleten*, s. 173-180; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, TDK Yay., 2. baskı, Ankara s. 85-90.
- Korkmaz, Zeynep (1969), "Türkiye Türkçesinde ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", *Necati Lugal Armağanı*, TTK. Yay., Ankara, s. 620-624.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Grammar Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Genişletilmiş II. Baskı, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 2003.
- KYA*: Günşen, Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay., Ankara.
- MİA*: Gülseren, Cemil (2000), *Malatya İli Ağızları*, TDK Yay., Ankara.
- Nalbant, Mehmet Vefa (2004), "Türkçe Enklitik Edat "LA"", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (20-26 Eylül 2004), s. 2157-2173.
- NYA*: Korkmaz, Zeynep (1994), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay., Ankara.
- Önler, Zafer (1992), "Türkçede -LA Zarf Eki", *Uluslararası Türk Dili Kongresi Ankara*, s. 9-15.
- Özb. Gr.*: Gabain (1945), A. von, *Özbekische Grammatik*, Harrasowitz, Leipzigwien.
- PH.F.I. Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1959.
- Räsänen, Marti (1957), *Materialien zur Lautgeschichte der Türkischen Sprachen*, Helsinki.
- SMA*: Öztürk, Erol (2009), *Silifke ve Muttaki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörük Yörükleri Ağzı*, TDK Yay., Ankara.
- TDÜA I*: Korkmaz, Zeynep (2005), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I., TDK Yay. Ankara, 2. baskı.
- Tulum, Mertol (1990), "-LA/-LE Ekine Dair" III. Millî Türkoloji Kongresi (6-10 Ekim 1990)'nden okunan bildiri.
- ZBKA*: Esen, Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, TDK Yay., Ankara.